



# Gripsholms slott



Längst till vänster. Gripsholms slott före 1890-talets restaurering. Till vänster. Fredrik Lilljekvists restaureringsförslag 1889.



Fredrik Lilljekvist

Restaureringen av Gripsholms slott 1892–1903 är en tydlig exponent för övergången mellan 1800-talets stilrestaureringar och den mer antikvariska restaureringssyn som introducerades vid början av 1900-talet. Restaureringens målsättning var att utvändigt återställa

slottet som det tedde sig vid 1500-talets slut och att invändigt skapa sammanhängande museivåningar i olika historiska stilar. Gripsholm stod på 1890-talet i centrum för den restaureringsdebatt som engagerade stora delar av det svenska kulturlivet. Utlösande var Verner von Heidenstams angrepp i artikeln «Modern barbarism».

### ARKITEKTEN

Arkitekt var den unge Fredrik Lilljekvist (1863–1953), senare känd som arkitekt till bland annat Dramatiska Teatern i Stockholm. Han utnämndes till slottsarkitekt vid Gripsholms slott 1895, och av hans arbeten kan nämnas rekonstruktionen av Gamla stan vid Stockholmsutställningen 1897 och restaurering av Kobbergs slott i Västergötland och Strängnäs domkyrka.

### GRIPSHOLMS SLOTT

Gripsholms slott har sitt namn från en av den svenska medeltidens mäktigaste personer – Bo Jonsson Grip. Han lät uppföra den ursprungliga borgen under senare hälften av 1300-talet. Egendomen kom 1526 i Gustav Vasas ägo och elva år senare, 1537, lät han påbörja bygget av det nuvarande slottet med Henrik von Cöllen som byggmästare.

I en första etapp stod slottet färdigt 1545 och utgjordes då av fyra försvarstorn med mellanliggande bostadslängor. Större delen av 1600-talet och några år in på 1700-talet fungerade Gripsholm som änkesäte. Gustav III intresserade sig för Gripsholm som ett arv från Gustav Vasas tid och under ledning av landets främsta arkitekter genomfördes omfattande arbeten, inte minst ett stort

antal nyinredningar. Av Bo Jonsson Grips medeltida borg återstår endast rester av två gråstensfasader.

Åren 1846–49 genomgick slottet en invändig restaurering under ledning av arkitekten G. T. P. Chiewitz i nära samarbete med Oscar I. Med romantiken och intresset för riddartiden hade Gripsholm åter kommit i blickpunkten. Inredningarna utfördes i sin tids smak i olika nystilar, med särskild förkärlek för nygotiken. Denna stil ansågs särskilt passande för Gripsholm med dess rötter i 1300-talet, men var samtidigt tidens mest moderna formuttryck. Genom dessa insatser kan på sätt och vis slottets restaureringshistoria sägas börja.

Chiewitz insats representeras i dag av den så kallade Audienssalen, en nyinredning från 1846–49. Det är en av landets finaste interiörer i tidig nygotik med parkettgolv, boaserade väggar av furu, ek och björk, ett rikt dekorerat bjälktak samt ett högklassigt möblemang i samma stil. Syftet var dock inte att söka rekonstruera eller finna förebilder från liknande rum och miljöer, vilket senare blev Lilljekvists tillvägagångssätt. Trots att Audienssalen mer är att betrakta som nygestaltning än som restaurering skriver den in sig i slottets restaureringshistoria genom sitt medvetna, om än fritt romantiska förhållningssätt till byggnadens historia.

### 1890-TALET S STORA RESTAURERING

Den utlösande faktorn till restaureringen var att porträttsamlingen på Gripsholm skulle ordnas efter moderna musealsea principer. Omvandlingen av slottet var ett samarbete mellan Fredrik Lilljekvist och Nationalmuseums chef Gustaf Upmark, som stod för den antikvariska sakkunskapen. För restaureringen av exteriören var slottets utseende vid 1500-talets slut vägledande och för interiören slottets funktion som museum.

Före Lilljekvists restaurering präglades Gripsholm av de många om- och tillbyggnader det genomgått sedan 1500-talet. Det som tydligast påverkade slottets karaktär var det flacka pulpettak



Astraksalen före och efter Lilljekvists restaurering.



Gustav Vasas sängkammare före och efter Hakon Ahlbergs restaurering 1950.

som tillkommit under Hedvig Eleonoras tid. Lilljekvist rekonstruerade 1500-talets höga takfall och försåg dessa med vindskupor, skorstenar och vattenkastare, utan historisk hävd, för att uppnå en pittoresk effekt. Fasaderna knackades rena. Äldre muröppningar rekonstruerades, delvis på grundval av byggnadsarkeologiska fragment, och den gustavianska tidens stora fönster gjordes mindre. Fängelsetornet fick en ny, fritt rekonstruerad tornhuv.

## INTERIÖREN

En svit renässansrum på första och andra våningen inreddes med utgångspunkt från slottets enda orörda rum, Hertig Karls kammare. I Drottningflygelns första våning blev barocken genomgående tema. På tredje våningen inreddes en rad smårum i gustaviansk stil.

Representativ för Lilljekvists sätt att arbeta är Astraksalen, som nyskapades på 1890-talet för att ingå i sviten av vasatidsrum, för vilken den orörda interiören i Hertig Karls kammare anslog tonen. Sedan 1840-talet hade rummet helboaserade väggar och ett tak vars renässansmålning skrapats fram för att därefter kopieras ovanpå originalmålningen.

Astrak tolkades av Lilljekvist och Upmark som glaserat golvtegel, och ett kakelfynd från Helgeandsholmen användes som förlaga till det nya golvet.

Väggarnas nedre del kläddes med ådringsmålad panel och deras övre del putsades och dekorerades med bladverk och festoner. Fönstren förminskades och försågs med blyinfattade rutor. I fönsternischerna målades jaktmotiv. Förebilder till dörrarna hämtades från Torpa slott i Västergötland. Takets ursprungliga renässansmålningar togs fram och förbättrades.

## 1900-TALET RESTAURERINGAR

Mellan 1933 och 1971 var Hakon Ahlberg slottsarkitekt på Gripsholm. Hans arbeten kännetecknas till en början av pietet mot Lilljekvists insatser. Han ansåg att de vid denna tid var en del av slottets historia. De inredningar som

fanns kvar från Oscar 1:s och Karl xv:s tid betraktade han dock som «... direkt tarvliga och förfulande...» och under 1930-talet förändrade han många av dessa. Senare kom dock turen även till Lilljekvists interiörer. Betydelsefullt för Ahlbergs insatser var det nära samarbetet med den byggnadsarkeologiskt intresserade konsthistorikern Per-Olof Westlund på Riksantikvarieämbetet.

Ahlberg och Westlund ställde 1950 i ordning Gustav Vasas sängkammare, som vid 1800-talets mitt hade fått en i Ahlbergs ögon intetsägande puts, marmorerad och ådringsmålad. Rummet saknade «den prakt och omsorg» det ursprungligen ansågs ha haft. Nu knackade man fram en draperimålning från vasatiden, men då man i övrigt inte fann spår av bemålning på puts och snickerier valde Ahlberg att nygestalta interiören. Snickeriernas trä frilades, och putsytan ovanför draperimålningen ersattes med en tunn slamning som framhävde murens ojämnheter. Råfsnässängen, enligt legenden använd av Gustav Vasa, gjordes trären och placerades i rummet. Förhållningssättet är typiskt för Hakon Ahlberg genom att framhålla byggnadens tidigaste årsring. De obehandlade materialen är ett medel att gestalta åldrandet i sig och samtidigt tolka «den ursprungliga byggnadens kärva svenskhet».

Också inre borggårdens nuvarande gestaltning är resultatet av Hakon Ahlbergs restaurering på 1960-talet. Avsikten var att då förenkla 1890-talets taklandskap och ersätta murarnas släta puts med en tunn slamning. Det underliggande murverket skulle framträda och berika den historiska och estetiska upplevelsen. Nedknackningen skulle dessutom ge värdefull information om slottets historia. Ahlberg såg Lilljekvists gestaltning som «tarvlig, falsk och förskräcklig». Hans syfte var «... icke att rekonstruera eller återkalla till tidigare skede utan att avlägsna störande och ... omotiverade tillsatser.» Under arbetets gång beslöt Ahlberg att avstå från omputsning och visa det vackra teglet.

Ahlberg behöll Lilljekvists burspråk

då det «i och för sig är väl komponerat och i tämligen gott skick.» Ahlberg såg förtjänsten i Lilljekvists insatser men han såg också när det brast i historisk och materialmässig korrekthet. Vad han inte såg var att inte bara murverket utan också putsen – även efter Lilljekvists restaurering – innehöll rester av puts och bemålning från vasatiden.

Under Jan Lisinskis tid som slottssarkitekt på Gripsholm 1990–99 genomfördes väl underbyggda rekonstruktioner av Gula salongens och Drabantsalens interiörer, liksom av Teatertornets fasadputs. Nyinredningar betingade av ändrade funktionskrav – exempelvis receptionsdisken i Nedre förmaket – gavs däremot en modern och mot den historiska byggnaden kontrasterande gestaltning.

Gula salongen var gestaltad i tidig nyrokoko av Chiewitz redan på 1840-talet med ekmålade golv och snickerier, väggar i brunrosa och vitlimmat tak. Rummet stod orört fram till 1936, när Ahlberg vände sig mot dess slösande nyrokoko och istället komponerade «... en nedtonad inredning som i allmänna termer associerade till 1700-talet...» Till sammans med intendenten vid Kungl. Husgerådskammaren Lars Ljungström rekonstruerade Lisinski 1840-talets interiör. Insatsen kan ses som en reaktion på Ahlbergs neutralisering av 1800-talets nystilar och som en markering av deras hemortsrätt på slottet. Den är också representativ för rekonstruktionens återkomst i det sena 1900-talets restaureringspraktik.



Överst. Inre borggården som den utformades av Lilljekvist med den påbyggda tredje våningen, den dekorationsmålade putsen och det nybyggda burspråket.

I dag präglas borggården av Hakon Ahlbergs restaurering från 1960-talet.